

Knoz, Tomáš

Pobělohorské konfiskace

In: Knoz, Tomáš. *Pobělohorské konfiskace : moravský průběh, střeoevropské souvislosti, obecné aspekty*. Vyd. 1. Brno: Matice moravská, 2006, pp. [21]-25

ISBN 8086488349 (Matice moravská)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/123607>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Pobělohorské konfiskace

Problematika pobělohorských konfiskací dlouhodobě patří k jednomu ze závažných témat české historiografie. Historikové si zpravidla byli vědomi skutečnosti, že konfiskace na počátku 17. století nepůsobily samy o sobě a že naopak byly součástí celého komplexu procesů, mezi něž podle dobové terminologie českého dějepiscectví mimo jiné patřil absolutismus, protireformace, rekatolizace, odnárodnění české a moravské šlechty, druhé nevolnictví.³⁶ To vše měly být procesy, které pomohly eliminovat, či dokonce zcela zničily starou slávu České koruny, nesenou pro některé celoevropským významem Čech z doby Karla IV., pro jiné humanistickými ideály původní Jednoty bratrské či principy předbělohorské šlechtické a stavovské „demokracie“ a pro třetí pokrokovým odkazem husitských revolučních tradic.³⁷ Pobělohorské konfiskace tak mohly spolu s ostatními uvedenými kategoriemi spoluvytvářet historický mýtus, charakterizovaný Jiřím Rákem stereotypy typu „šlechta domácí a cizácká“ nebo „tři sta let jsme trpěli“.³⁸ Původní česká šlechta, jež podle tohoto chápání tvořila páteř raně novověkého českého národa, musela odejít do emigrace, zatímco jejich statků se zmocnili bělohorskí vítězové.³⁹

(36) Tomáš V. Bílek klade pobělohorské konfiskace do přímé souvislosti s „nešťastným sporem náboženským v Čechách po mnohá staletí trvajícím“, s předbělohorským působením jezuitů a katolické menšiny mezi českou šlechtou, a označuje je za „těžké a strašné pohromy, jimiž potom celé království České bylo postiženo, k přesmutnému konci, totiž k dokonalé záhubě tohoto království a obyvatelstva jeho dospělo“. BÍLEK, T. V.: *Dějiny konfiskací v Čechách*, s. XV–XVI. Srov. též JANÁČEK, J.: *České stavovské poustání 1618–1620*. (Otázky a problémy). FHB 8, 1985, s. 7–41.

(37) KALIVODA, R.: *Husitství a jeho vyústění v době předbělohorské a pobělohorské*. SCH 13, 1983, s. 3–44.

(38) RAK, J.: *Bývali Čechové*. České historické mýty a stereotypy. Praha 1994, s. 68–82.

(39) HUSA, V.: *Dějiny Československa*. Praha 1962, s. 150; HANZAL, J.: *Proměny české historiografie 1945–1989/I*. In: Pousta, Z. (ed.): VII. sjezd českých historiků. Praha 24.–26. září 1993. Praha 1994, s. 23–30; PETRÁŇ, J.: *Proměny české historiografie 1945–1989/II*. In: Tamtéž, s. 31–38. Badatelské trendy, které se zabývaly rozlišením pobělohorské šlechty na „domácí“ a „cizí“ podle jazykového principu jsou však podstatně širší. Srov. MÍKA, A.: *K národnostním poměrům v Čechách po třicetileté válce*. ČsČH 24, 1976, s. 535–563; PETRÁŇ, J.: *Lid a národ v pobělohorském labyrintu*. In: Naše živá i mrtvá minulost. Praha 1968, s. 72–106; NOVÁK, M.: *K problematice nacionalismu a národního vědomí*. ČsČH 18, 1970, s. 609–620; POLIŠENSKÝ, J.: *Třicetiletá válka a český národ*. Praha 1960. Kategoriemi „domácí“ a „cizí“ šlechty se ve svém statisticky pojatém bádání o pobělohorských proměnách šlechty zabýval i Petr Čornej. ČORNEJ, P.: *Vliv pobělohorských konfiskací na skladbu feudální třídy*, kap. Poměr účasti české a půvo-

Autoři uvedených spisů se nepochybně nemýlili v odhadu, že pobělohorské konfiskace náleží ke klíčovým procesům v českých dějinách, které tak nebo onak spoluurčovaly osudy českých zemí v raném novověku i v moderní době. Stejně tak se nemýlili ani v představě, že konfiskace nejsou pouze neutrální právní normou a že je nutno tento proces vnímat v širokém historickém kontextu a ve všech jeho aspektech. Proces konfiskací byl součástí složitého vývoje, který na sklonku 16. a v první polovině 17. století probíhal prakticky v celé Evropě a přinášel podstatné změny ve struktuře společnosti. Mezi tyto změny bývá již tradičně řazeno posílení panovnické moci, posílení pravomocí státních institucí a centralizace státu, byrokratizace všech úrovní správy, snaha začlenit náboženství a jeho institucionální formy do systému státní moci, nová hierarchizace společnosti. Konfiskace byla jedním ze způsobů, jak se vypořádat s odpůrci uvedených trendů. Byla zhmotněním jejich kriminalizace a zároveň je připravovala o jejich ekonomické zázemí. Byla svázána s převažujícím agrárním zaměřením evropské civilizace, působila ovšem i v těch oblastech, kde uvedená agrární převaha již ve sledovaném období byla na ústupu. Konfiskace přitom ani zdaleka nemusela být reálně aplikována. V mnohých případech stačilo, že existovala jako potenciální hrozba. Příslušníkům šlechtických a stavovských obcí díky ní bylo jasné, že jejich právní a společenská autorita i ekonomická nadřazenost nevyplývá ani tak z jejich vlastní tradice, jako spíše z vůle panovníka. Jestliže by porušili povinnou loajalitu vůči panovníkovi, následoval by trest. O osudu jejich majetku v budoucnosti neměly rozhodovat zemské sněmy jako reprezentanti stavovských obcí, ale výlučně panovník sám. On sám měl být také jediným soudem, který by posuzoval závažnost provinění i přísnost trestu, včetně rozsahu konfiskace. Stejně tak rozhodoval o tom, komu bude konfiskovaný majetek postoupen nebo prodán, popřípadě za jakých ekonomických či politických výhod. Díky konfiskacím se tak utužovala vazba mezi panovníkem, jeho byrokratickými orgány a jednotlivými příslušníky etatizované společnosti.⁴⁰

dem cizí šlechty v odboji, s. 177–178. Srov. též TÝŽ: *Cizí, cizozemec a Němec*. In: Chocholáč, B. – Jan, L. – Knoz, T. (edd.): *Nový Mars Moravicus*. Brno 1999, s. 97–109; JURK, J.: *Česká šlechta a feudalita ve středověku a raném novověku*. Majetková a sociální struktura, politická moc a kulturní reprezentace šlechty a feudalita v českém státě ve 13.– první polovině 17. století. Nový Jičín 2000. V poslední době o jazykovém a národnostním principu též PETRAŇ, J.: *Na téma mýtu Bílé hory*. In: Hledíková, Z. (ed.): *Traditio et cultus*. Praha 1993, s. 145–147; TÝŽ: *Ke genezi novodobé koncepce českých národních dějin*. AUC. Philosophica et Historica 5, 1982, s. 67–89; VALEŠ, V.: *Sprachverhalten in den Ländern der böhmischen Krone in der Frühen Neuzeit*. Frühneuezeit-Info 10, 1999, Heft 1–2, s. 30–42; KNOZ, T.: *Natus Moravus, linguae Bobemus*. Nation, State, Language and Culture in Early Modern Moravia. Historica. Series nova 9, 2002, s. 41–59.

(40) KNOZ, T.: *Pobělohorské konfiskace na Moravě jako komunikace na ose císař – zemský gubernátor*. ČMM 113, 1994, s. 101–114; TÝŽ: *Pobělohorské konfiskace na Moravě*. In: Týž (ed.): *Morava v době renesance a reformace*. Brno 2001, s. 81–95; TÝŽ: *K osudům moravských bradřů*,

Pobělohorské konfiskace byly až dosud tradičně sledovány především v omezeném geografickém i časovém rozměru. Ukazuje se však, že proces pobělohorských konfiskací bude napříště nutno zkoumat jako „longue durée“ v souvislosti s trestáním podobných politicky motivovaných trestných činů i v souvislosti s proměnami mentality vztahu panovníka a šlechty, resp. stavů. Vlastní pobělohorské konfiskace se dále ukazují být širokým procesem, který byl císařem Ferdinandem II. ve větší nebo menší míře aplikován ve všech zemích monarchie a v určitém okamžiku také v Říši. Spíše než pouhou vedlejší sankcí za „*crimen laesae maiestatis*“ byly jedním ze způsobů k prosazení silné centrální panovnickovy vlády na úkor dosavadní dělby moci se stavy v jednotlivých habsburských zemích. Zároveň však konfiskace v období raného novověku byly obecnějším prostředkem, jak využívat právních postupů k eliminování politické opozice. Dokladem je skutečnost, že ve stejném okamžiku, kdy Ferdinand II. plánoval proces konfiskací, uplatňovali stejný nebo alespoň analogický postup představitelé českého i moravského povstání a že se ve stejné době analogickým způsobem se svými politickými protivníky vypořádával roku 1628 a 1630 první ministr francouzské vlády kardinál Richelieu i švédské vojsko, jež pod vedením vasovského krále Gustava Adolfa II. počátkem třicátých let 17. století obsadilo severní části Německé říše.⁴¹

Josef Válka ve své knize „*Česká společnost v 15.–18. století*“ konstatoval, že stavovské povstání do značné míry zkrachovalo na nedostatku „duchu odporu“. Po prohrané bělohorské bitvě podle něj zůstala šlechta hodně pasivní a města se dokonce vzdala a otvírala své brány císařským oddílům, které sice na Bílé hoře zvítězily, byly ovšem natolik zdecimovány a vyčerpány, že by bez této pasivity svých protivníků stejně nedokázaly z porážky soupeře nic vytěžit.⁴² Stejně tak tomu bylo v případě pobělohorských

zámků a tvrzí v pobělohorských konfiskacích. ČMMus. Vědy společenské 77, 1992, s. 249–263; TÝŽ: „*Hostýn je hora a les.*“ K průběhu pobělohorských konfiskací na panstvích Dřevohostice a Bystřice pod Hostýnem. ČMM 118, 1999, s. 149–169; TÝŽ: *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře.* Osoby, příběhy, struktury. Brno 2001.

(41) WEDGWOOD, C. V.: *Der Dreißigjährige Krieg.* München 1999, s. 233–344; ENGLUND, P.: *Nepokojná léta.* Historie třicetileté války. Praha 2000; POLIŠENSKÝ, J.: *Třicetiletá válka a evropské krize,* s. 205–213.

(42) Podle Josefa Války „na počátku třicetileté války mohla technicky představovat česká města podobný problém jako nizozemská města pro Španěly. Chyběl jim však „duch odporu“. Po prohrané bělohorské bitvě se ale města vzdala, otvírala své brány slabým a zdecimovaným císařským a bavorským žoldnérům a nechala se odzbrojit a vyplenit bez odporu. To nelze pochopit jinak než nedostatkem zájmu na důsledném boji, čili tím, že se ve městech neprosadila skutečně odhodlaná revoluční složka.“ VÁLKA, J.: *Česká společnost v 15.–18. století.* II. s. 44. Podobné hodnocení, jaké uvádí Válka pro města, lze vztáhnout také na šlechtu a ostatní složky bělohorské společnosti. Je ovšem samozřejmé, že mezi odpůrci císaře Ferdinanda II. bylo i mnoho jednotlivců, jimž Válkou zpochybnovaný „duch odporu“ nechyběl.

konfiskací. Šlechta ani města, kterých se konfiskace týkaly, nebyly schopny vzmoci se k výraznějšímu společnému odporu, ani vojenskému, ani právnímu. Mnozí šlechtici, kteří ještě před nedávnem tvořili nejradikálnější křídlo povstalců, nečekali na císařův trest a co nejrychleji odešli do emigrace. Své statky tak prakticky nechali na pospas bělohorskému vítězi. Neomlouvá je ani to, že se mnohdy v emigraci zapojili do činnosti cizích armád, radikalizovali jejich postup proti Habsburkům a tím také nepřímo usilovali o restituci svého někdejšího nemovitého majetku. Ti, kdo zůstali v zemi, se také nezmožili na větší odpor. Nikdo z postižených dokonce nenapadl císařovo právo na vyhlášení konfiskací. Panovníkovi pouze přicházely zoufalé suppliky, v nichž byl individuálně zpochybňován konkrétní konfiskační případ a v nichž byly obsaženy sliby příští loajality. Ať hovoříme o Čechách, Moravě nebo Rakousích, zdá se, že s bělohorskou bitvou se „duch odporu“ z prostředí stavovských obcí habsburských zemí opravdu takřka vytratil. Není proto divu, že aktivní roli v tomto okamžiku se hráli nikoliv konfiskovaní, ale naopak ty osoby, které měly na nabytí konfiskovaných statků zájem. Historiografie dosud marně hledá osobu, jež byla hlavním „spiritus agens“ pobělohorských konfiskací.⁴³ Zdá se, že jím ve skutečnosti byla celá řada větších či menších žadatelů o konfiskáty, kteří vzhledem k pasivitě někdejších povstalců najednou ucítili možnost, jak se poměrně jednoduchým způsobem dostat k obrovskému majetku. A tak s velkou vitalitou začali vzpomínat na své někdejší i současné zásluhy o Rakouský dům, stejně jako na provinění svých politických odpůrců, resp. dosavadních držitelů dominií a statků.⁴⁴

Pobělohorské konfiskace nebyly sociálně omezeny na určitou konkrétní společenskou skupinu. Byly naopak procesem, který přímo nebo zprostředkovaně zasáhl celou společnost bělohorského období. Zpravidla

Zůstává ovšem otázkou, kterým z nich a nakolik jim šlo o původní ideály a nakolik pouze o zachránění vlastního života. Nelze totiž opomenout, že se o císařův pardon po porážce stavů na Bílé hoře pokoušel i takový radikál, jakým byl moravský zemský hejtmán z doby povstání Ladislav Velen ze Žerotína. „Duch odporu“ se u něj projevil teprve ve chvíli, kdy se mu zmíněného pardonu ze strany císaře nedostalo. V tu chvíli mu nezbylo nic jiného, než se odebrat do emigrace a vstoupit do vojska bojujícího proti Ferdinandovi II. Podobných osudů bylo v pobělohorském období více. HRUBÝ, F.: *Ladislav Velen ze Žerotína*. Praha 1930. Josef Petráň použil pro neochotu českých stavů vést razantní boj proti Ferdinandovi analogický, byť poněkud méně ostrý termín „podlomení vůle i sil k dalšímu boji“. PETRÁŇ, J.: *Na téma mrštné Bílé hory*, s. 143.

(43) V této souvislosti se nejčastěji hovoří o císařově zpovědníkovi Vilému Lamormainovi, kardinálu Františkovi z Dietrichsteina, popř. o samotném císaři Ferdinandovi II. Padá ovšem i jméno Karla z Liechtensteina. Odpověď by zřejmě daly pouze záznamy z jednání císařské tajné rady, které ovšem pro dané období nejsou k dispozici, anebo některé prameny soukromého charakteru, např. korespondence zasvěcených osob.

(44) KNOZ, T.: *Pobělohorské konfiskace na Moravě jako komunikace*, s. 101–114.

se o nich přesto hovoří v souvislosti se šlechtou. Šlechtici byli ve střední Evropě držitelé značné části půdy, jejich majetek se často hodnotí jako „velká pozemková držba“, v českých zemích navíc podle způsobu zaznamenání majetku jako „deskové statky“.45 Ačkoliv se v konfiskačních aktech vyskytují také nespočetné statečky a dvory rytířů a jiných malých šlechticů, nepochybně šlo především o velká dominia nejbohatších a zároveň také politicky nejvlivnějších aristokratů. Z tohoto důvodu, jak si ostatně povšiml již František Matějek, pobělohorské konfiskace výrazně ovlivnily také celou podobu šlechtické společnosti, v jeho případě nazývané společností feudální.46 Díky nim se z velké části změnila nejen konkrétní osoby či konkrétní šlechtické rody, které ve střední Evropě držely pozemkový majetek, ale také struktura tohoto majetku a náboženská, sociální i jazyková struktura šlechty.47 Pobělohorské konfiskace však ani zdaleka nepostihly pouze reprezentanty šlechty, ačkoliv právě oni skutečně byli nejvíce potrestáni. V menší nebo větší míře, bezprostředně nebo zprostředkovaně skutečně zasáhly celé předbělohorské společenské spektrum: města a měšťany, duchovní nekatolických církví a příslušníky nekatolických náboženských společností, a dokonce i široké masy poddaných.48

(45) Tomáš V. Bílek z tohoto důvodu položil základ svého výzkumu, jak to sám zdůrazňuje v předmluvě ke své obsáhlé monografii, na zápisech v zemských deskách. Tento postup je ovšem možný pouze pro Čechy. Pro Moravu by již přinesl velmi sporné výsledky a pro ostatní země je zcela nepoužitelný. BÍLEK, T. V.: *Dějiny konfiskací v Čechách*, s. IX.

(46) MATĚJEK, F.: *Bílá bora a moravská feudální společnost*. ČsČH 22, 1974, s. 81–104.

(47) ČORNEJ, P.: *Vliv pobělohorských konfiskací na skladbu feudální třídy*, s. 165–194.

(48) František Matějek se pokusil objasnit vliv třicetileté války a potažmo pobělohorských konfiskací na poddanské obyvatelstvo Moravy v rozsáhlé studii MATĚJEK, F.: *Osídlení Moravy a třicetiletá válka*. SH 24, 1976, s. 53–101.

aus dem gegen die
für das Schloss und
Gebäude die haben
aus dem Grundstücken
aus dem Besitz der
am 13 April 1855.

Geistl. Reich an
die Kaiserin Comissa
aus dem gegen die
Gebäude die haben
aus dem Grundstücken
aus dem Besitz der
am 13 April 1855.